

Nazismens onda ideologi

Vanvettets destruktiva effekt på sjukvården och övriga samhällsfunktioner

Vanvettiga ideologier kan snabbt förändra och förvanska all medicinsk verksamhet och på kort tid förstöra känslan för etik och humanism; det otillständiga blir fullt acceptabelt.

Mot bakgrund av den lätthet med vilken tyska barnläkare föll offer för opportunist och vinningslystnad inför nazismens locktoner svindlar tanken på vad som kunde ha hänt om dessa läkare haft tillgång till dagens molekylärbiologiska kunnande.

Läkarkåren måste öka sin vaksamhet då politiska regimer och terroraktioner hotar människovärdet. Frågorna har högsta angelägenhetsgrad och bör bearbetas med det snaraste av den svenska läkarkåren och världsläkarorganisationerna.

Författare: ROLF ZETTERSTRÖM
professor, Acta Paediatrica, Karolinska sjukhuset, Stockholm.

■ Efter att ha överlevt en lång vistelse i förintelselägret i Auschwitz, lämnade den framstående tysk-judiska barnläkaren och allergologen Lucy Adelsberger (1895–1971) följande testamente [1].

»Man måste förstå att ett perverst politiskt tänkande, som till en början ter sig harmlöst, till slut kan skapa ett vanvett som blir som dynamit, ett sammanhang, som måste förstås för att det som hände i Auschwitz inte skall upprepas i en framtid.«

De ofattbara illgärningar som nazismen begick under åren 1933–1945 och som framförallt drabbade den judiska befolkningen i Tyskland och de härtagna länderna är väl dokumenterade. De olika uttrycken för ett gränslöst människoförakt i den nazistiska ideologin, de krafter och psykologiska reaktioner som utlöste vågor av mord och förstörelse och det utstuderade och omänskliga sätt på vilka de förföljda förödmjukades, har ingående belysts i olika sammanhang. Även de krafter och psykologiska reaktioner som utlöste vågen av förstörelse och mord har belysts. Vunnen kunskap om bakgrunden till de brott, som begicks av aktiva nazister och deras många medlöpare, bör kunna utnyttjas för att i sin linda stoppa framtida hot mot människovärdet.

Syftet med den internationella konferensen om förintelsen av Europas judar, som hölls i Stockholm i april 2000 med den svenska regeringen som värd, var i första hand att redovisa de förfärande konsekvenserna av en tillämpning av den nazistiska ideologin, men också att

lägga fram förslag om hur liknande rörelser skall kunna förebyggas.

Samma ändamål har upplysnings-skriften med titeln »Om detta må ni berätta«, som distribuerats till samtliga svenska hushåll.

Passivitet och tystnad

Trots att nazismens orsaker, förlopp och följderna diskuterats i många sammanhang, har endast ringa uppmärksamhet ägnats åt hur många, men till synes passiva, människor betedde sig som marödörer. De lade sig till med den egendom, som tillhörde deras förföljda medmänniskor eller gladdes åt att den egna karriären gynnades genom att de fick ersätta utsparkade arbetskamrater. Likheten är påtaglig med vad som ofta händer efter olika naturkatastrofer. Även i vårt eget land och i det likaledes neutrala Schweiz har enskilda personer och företag utnyttjat nödläget hos judar och andra rättslösa grupper.

Det är också påtagligt att flertalet invånare i Tyskland och de som bodde i skonade länder förblev tysta åskådare då många av deras grannar förödmjukades, misshandlades och mördades. I de av nazismen behärskade länderna teg en övervägande majoritet med vad man sett och hört. Eftersom det var förenat med fara för det egna livet att sträcka ut en hjälpanande hand, var det lämpligast att inför sig själv och andra förneka all kännedom om de fasor som drabbade de olyckliga i förhoppning om att lyckas överleva.

Endast ett fåtal visade det mod, som var nödvändigt för att rycka ut till bistånd. Efter nazismens maktövertagande 1933 krossades all opposition, och de som i mesta mån önskade fortsätta sitt vanliga liv anpassade sig förvånansvärt

snabbt och väl. Aktivt motstånd uteblev helt så länge levnadsstandarden förbättrades och efter krigsutbrottet så länge den tyska krigsmakten hade framgång.

I efterhand är det också beklämmande att konstatera att inte heller regeringarna i övriga europeiska länder reagerade på alla de ogärningar, som pågick i Tyskland och som där uppmuntrades av landets ledning. Snarare betraktades de tyska politiska förhållandena med viss välvilja. Inte heller restes några betänkligheter inom den svenska regeringen eller den svenska idrottsrörelsen mot att delta i Berlinolympiaden 1936 vid vilken det nazistiska människoidealet glorifierades.

Medicinska och sociala förhållanden

Nazismens ogärningar gentemot mänskligheten kommer alltid att stå i förgrunden för dess historia. För att förstå hur dessa kunde genomföras är det väsentligt att belysa på vad sätt de sociala och medicinska förhållandena förändrades efter det att den nazistiska ideologin blivit statsbärande.

Den snabbhet med vilken de som tillhörde olika yrkesgrupper anpassade sina yrkesroller belyser att inställningen till olika grundläggande etiska frågor kan raseras inom kort tid. En önskan om att vara till lags gör att alla betänkligheter snabbt försvinner. Opportunismen döljs

Man måste förstå att ett perverst politiskt tänkande, som till en början ter sig harmlöst, till slut kan skapa ett vanvett som blir som dynamit, ett sammanhang, som måste förstås för att det som hände i Auschwitz inte skall upprepas i en framtid.

under en förklaring om att man enbart »gör sin plikt». Som exempel kan nämnas officerskårens anpasslighet; man tackade för erbjudandet om utomordentligt goda karriärmöjligheter.

Etiska grundregler snabbt bortglömda

Läkare skall i enlighet med Hippokrates ed hjälpa de vård sökande oavsett deras samhällsklass, religion eller etniska tillhörighet genom att bota eller lindra deras besvär utan att skada. Det sätt på vilket de skarska läkarna förändrade sin yrkesutövning under nazismens destruktiva inverkan visar dock på att denna etiska grundregel snabbt kan bli bortglömd. All empati för de vårdbehövande och solidariteten med olika arbetskamrater försvann snabbt sedan opportunist och andra uttryck för egoism tagit överhand [2].

Det sätt på vilket de »ariska« barnläkarna anpassade sig till den nazistiska politiken belyser den villighet med vilken läkarkåren förändrade sin yrkesroll. Barnläkare har vanligen valt sin specialitet på grund av att de uppskattar barn och ungdomar och också ser det som en stor förmån att få hjälpa hela familjerna. De anses ha en humanitär grundsyn och har alltid varit medvetna om sambandet mellan sjuklighet och otillfredsställande levnadsförhållanden. Ofta har de tagit initiativ till socialmedicinska förbättringar. Inom loppet av endast något år raserade dock den härskande nazistiska ideologin de grundläggande etiska begreppen hos en mycket stor del av den tyska barnläkarkåren. Med all tydlighet framgår detta av en i år utgiven bok, »Kinderärzte 1933–1945», som författats av medicinhistorikern E Seidler och som publicerats av den tyska barnläkarföreningen [3].

Barnläkare bejakade nazistisk ideologi

Efter nazismens maktövertagande i januari 1933 och fram till dess totala sammanbrott i maj 1945 tilläts endast »ariska« läkare bedriva offentlig sjukvårdsverksamhet. Många av dem anpassade sig förvånansvärt snabbt till den nazistiska ideologin. Inte så få propagerade ivrigt för härskarnas politik och gynnades därigenom i sin yrkeskarriär. Ivriga nazister valdes till ordförande och sekreterare i den tyska barnläkarföreningen. Enligt föreningsprotokoll åtog sig barnläkarna att verka för att barnen skulle utvecklas i enlighet med det nazistiska människoidealet. Barnhälsovård och barnsjukvård skulle inte längre bedrivas enligt gängse principer. Pojkarna skulle hjälpas till att utvecklas i »germansk« riktning. De skulle bli goda soldater som var hängivna de nazistiska ledarna. Flickorna skulle utvecklas på sådant sätt

att de blev väl lämpade till att föda »ariska« barn åt Hitler och det tusenåriga riket.

De enskilda barnens väl och ve ansågs däremot vara förhållandevis betydelselöst. Barn med handikapp eller de som av andra skäl inte ansågs kunna nå upp till de ideologiska målen borde helst lämnas åt sitt öde. Det var bäst om samhället så snart som möjligt befriades från alla funktionshindrade och på annat sätt olämpliga barn.

I vilken omfattning och på vad sätt tyska barnläkare deltog i klart oetiska experiment på barn har aldrig blivit full-

De första stegen för att bli medlem i nationalsocialistiska partiet och tjäna dess syften tas i tidig barnålder. Eftersom barnläkare svarar för barnens hälsotillstånd är det deras plikt att verka för att detta program följs.

Tyska barnläkarföreningen

ständigt klarlagt. Under efterkrigstiden har ledande tjeckiska och polska pediatriker berättat för mig att välkända tyska barnläkare bedrivit plågsamma och mycket riskabla undersökningar på barn i de ockuperade städerna Prag och Warszawa. Efter den tyska ockupationen av Prag i mars 1939 utförde den tyske pediatriker, som ersatte den avsatte tidigare chefen på universitetsbarnkliniken, brottsliga experiment på intagna barn. Efter Prags befrielse undkom vederbörande till Västtyskland där han inom kort utnämndes till professor vid ett välkänt universitet.

Tyska barnläkarföreningens politik

Under nazistregimen minskade antalet medlemmar i tyska barnläkarföreningen, i vilken 55 procent då var organiserade, från 836 medlemmar år 1931 till 640 år 1938, huvudsakligen till följd av att samtliga judiska barnläkare uteslöts. Föreningens politik anpassades helt till nazistregimens politiska program. Medlemmarna skulle verka för »ett återställande av ett sunt folk». Alla hälsovårds-

resurser ställdes under riksstyrelsens direkta ledning och i juli 1933 tillkännagav det tyska medicinalväsendet riktlinjer för »riksarbete för mor och barn».

Genetik- och rasfrågor skulle främjas med högsta prioritet i enlighet med den nationalsocialistiska ideologin. De institutioner, som inrättades för mödra- och förlossningsvård samt för barn- och skolhälsovård, skulle verka för barnens fysiska utveckling och för en ideologiskt korrekt fostran. Barnläkarkåren var beredd att arbeta enligt denna politik. Således deklarerade barnläkarföreningen att syftet med deras verksamhet var att värna om barns hälsa och uppfostran i enlighet med »de biologiska principer som fordras för ett evigt Tyskland». Tyska barnläkare medverkade också aktivt vid bildandet av Hitlerjugend och Bund Deutscher Mädel. I samband därmed yttade barnläkarföreningen som följer:

»De första stegen för att bli medlem i nationalsocialistiska partiet och tjäna dess syften tas i tidig barnålder. Eftersom barnläkare svarar för barnens hälsotillstånd är det deras plikt att verka för att detta program följs.»

I efterhand är det chockerande att flera akademiskt verksamma barnläkare, som stödde detta uttalande, efter 1945 fick kvarstå som universitetsprofessorer i både Väst- och Östtyskland.

Vid barnläkarföreningens årsmöte 1934 betonades att bekämpandet av genetiskt betingade sjukdomar var ett av statens primära intressen och att den kritik, som kunde riktas mot de barnläkare som hjälpt »ovärdiga« individer till fortsatt liv, »Erhaltung lebensunwerten Lebens», måste tas på allvar. Lagarna för befrämjandet av genetisk hälsa och om tvångssterilisering accepterades utan invändningar [4].

Regionalt motstånd slås ner

De regionala pediatrika sällskapen åtnjöt till en början ett visst oberoende. Ett par av dem hade också, i opposition mot riksföreningen, hävdats betydelsen av att man följde de läkaretska reglerna. I april 1938 beslöt dock riksföreningen att delföreningarna endast skulle få ta upp frågor som dessförinnan godkänts av huvudföreningens sekretariat. Möjligheten att hävda egna synpunkter försvann därigenom helt och hållet.

De politiska målen för barnläkaryrket sammanfattades 1938 av K Hofmeyer, chef för Berlins största barnklinik, i en skrivelse till rikets medicinalchef. Han betonade då pediatrikens betydelse för uppehållandet av hela folkets hälsa. Målet skulle inte försummas genom att tilldelade individbaserad behandling resurser. Denna betecknades som en avart av barnläkarverksamheten till följd av att

den utsatts för »avsevärd judisk besmittelse». Barnläkarföreningen stödde detta yttrande officiellt, även om ett fåtal pediatriker som huvudsakligen hörde till den akademiska kretsen opponerade sig. Sålunda anmärkte den internationellt välkände forskaren A Czerny att yttrandet skulle få negativ effekt på den tyska pediatrikens internationella anseende.

Nedgångsperiod i österrikisk pediatrik

Efter det att Österrike år 1938 inlemmades i nazistriket leddes den österrikiska pediatrikens nazifiering av den trogne partiledamoten F Hamburger, som utnämns till professor och klinikchef i Wien. Det är tragiskt att denna lärostol, som dessförinnan uppehållits av de framstående pediatrika forskarna T Escherich, som upptäckte tarmbakterien *Escherichia coli*, och C von Pirquet, som införde allergibegreppet [5], blev besatt med en nazistkoryf. Utnämningen av Hamburger resulterade i en lång nedgångsperiod i österrikisk pediatrik.

Det dröjde inte länge förrän alla barnläkare i »riket» följde den kurs som utstakats av Hofmeyer och Hamburger. Först då den tyska krigsmakten besegrats förmärktes en opposition som dock var tämligen tyst. Efter krigsslutet försvann dock euforin över att tjäna nazistregimen snabbt och fullständigt. Omvändelsen var särskilt påtaglig och högljudd bland vissa komprometterade barnläkare såsom barnläkarföreningens sekreterare F Goebel.

Det är beklämmande att inte flertalet barnläkare uttryckte tveksamhet inför vissa av de program som påbjöds. Ingen som helst dokumenterad opposition restes mot att handikappade barn avlivades vid sex fackavdelningar som inrättades vid barnklinikerna. Denna avskryvda verksamhet, som pågick som värst 1940, rapporterades då vid barnläkarföreningens årsmöte i Wien. Endast några få barnläkare visade tillräckligt mod för att opponera sig mot barnamorden.

Modiga läkare opponerade sig

C Noeggerath, som var professor i Freiburg im Breisgau, besökte själv regeringskansliet i Berlin för att meddela att han inte ämnade inrätta någon eutanasiavdelning eftersom Freiburgs stora katolska befolkning inte kunde tolerera en sådan verksamhet. En annan opponerare var J Ströder som då var assisterande professor i pediatrik i Düsseldorf. Han förflyttades därefter till barnkliniken i den besatta staden Krakow, där han efter bästa förmåga försökte behandla sjuka polska och judiska barn och skydda dem från att bli transporterade till något av förintelselägren.

I slutet av kriget beslöt Gestapo att

Ströder skulle arresteras men polska motståndsrörelsen hann rädda honom innan ordern blev utförd. Efter kriget utnämndes Ströder till professor i Würzburg och fick då motta flera officiella ärebetygelser från polska staten. H Hungerland, som efter kriget blev professor i Giessen och senare i Bonn, gjorde i slutet av kriget stora insatser för sjuka franska barn och belönades därför med ett hedersmedborgarskap i Paris. Hungerland var sedermera president då European Society for Pediatric Research hade sitt första möte i Bonn 1959.

Ingen ånger

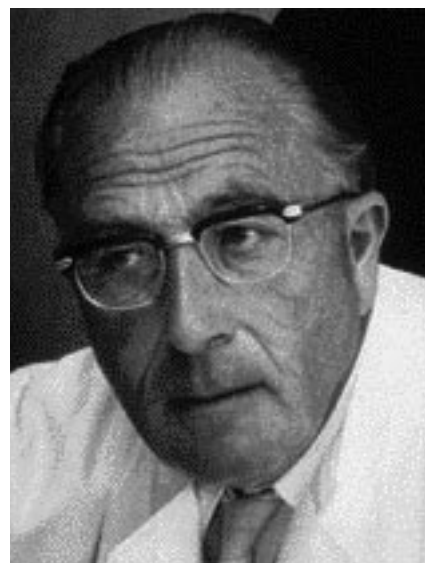
Ännu efter 1945 förklarade ett flertal högt uppsatta medlöpare till nazistregimen, såsom W Catel i Kiel, G Joppich i Göttingen, och C Bennholdt-Thomsen i Köln, att de endast följt officiella direktiv, som samtliga var grundade på godtagbara medicinska skäl [4]. Det faktum att de fick kvarstå inte bara som medlemmar av tyska barnläkarföreningen utan också i ledande akademiska befattningar belyser att man efter krigsslutet inte fäste särskilt stor vikt vid tidigare klandervärda beteenden. H Kleinschmidt, som var barnläkarföreningens sista ordförande under nazisttiden, framhöll att föreningen inte hade minsta anledning att skämmas över att medlemmarna stött regimen åtgärder, en åsikt som delades av föreningens tidigare sekreterare. Det var lätt att ursäkta de kolleger som handlat oetiskt.

Tysk pediatrik efter nazismens fall

Det tolvåriga naziststyret, som förorsakade oändliga lidanden inte bara i Tyskland utan också i flertalet europeiska länder, fick långtgående destruktiva följder för tysk vetenskap och kultur.

Trots alla svårigheter, som följde på det första världskriget, var Tyskland ledande inom biomedicinsk forskning under den första delen av nittonhundratalet och fram till 1932. Efter nazismens sammanbrott återstod dock endast fragment av denna framstående verksamhet. En destruktiv ideologi hade på en förhållandevis kort tid jagat iväg eller förkvävt all individuell kreativitet. Flertalet forskare inom pediatrik liksom alla andra forskningsområden blev tvungna att lämna Tyskland. De som däremot stannade kvar och försökte anpassa sig förkvävdes andligen och förlorade därigenom all skaparkraft.

Inte ens under första åren efter krigsslutet var det möjligt att fritt tala om förtrycket under naziststaten. R Degkwitz, som var professor i pediatrik vid universitetet i Hamburg, åtalades 1944 av folk-

Josef Ströder var en av de få tyska »ariska» barnläkare som följde de etiska krav som är förenliga med Hippokrates ed. Fotografiet är från den tid då han avgick från sin professur vid universitetet i Würzburg. Det har ställts till Läkartidningens förfogande av C Speer, som är Ströders efterträdare.

domstolen för defaitism och för att ha underminerat försvarsviljan men undgick att avrättas. Då han efter kriget försökte göra sina kollegor medvetna om att flera av dem deltagit i ett eutanasi-program blev han dock utfrusen, varför han 1947 flyttade till New York.

Återuppbyggnaden av den raserade tyska medicinska vetenskapen gick mycket långsamt. Några av efterkrigstidens förgrundsgestalter inom pediatrik såsom H Hungerland och H Bickel var krigsfångar, den ene i Frankrike, den andre i England. Omedelbart efter krigsslutet fick de möjlighet att påbörja forskningsverksamhet i de länder där de varit fångar och fick därigenom ett försprång framför dem som blivit kvar i Tyskland. I den första europeiska pediatrika konferensen som hölls 1954 i Zürich, till vilken G Fanconi inbjöd ett begränsat antal deltagare från olika europeiska länder, deltog de av mig redan nämnda Bickel, Hungerland och Ströder samt ytterligare en tysk pediatriker [6].

Även om den tyska pediatriken delvis återhämtat sig under de senaste 20 åren, har den ännu inte nått den relativt höga standard som den hade vid 1900-talets början. Utvecklingen har gått särskilt långsamt i östra delen av Tyskland till följd av den isolering och likriktning, som rådde under den socialistiska regimen fram till murens fall 1989. Dickmann, som var en trogen kommunistisk partiideolog och som ledde pediatriken i DDR, godkände endast den vetenskap som bedrevs till »socialismens ära».

Blott ett fåtal östtyska pediatriker nådde internationell uppskattning under den socialistiska perioden såsom nutritionsforskaren W Heine i Rostock.

Sammanfattning

En återblick på barnläkarverksamheten under nazisttiden visar att vanvettiga ideologier snabbt kan förändra och förvanska all medicinsk verksamhet. På kort tid förstörs känslan för etik och humanism och det otilständiga blir fullt acceptabelt. Då det med all sannolikhet har förhållit sig på samma sätt inom andra medicinska specialiteter som inom barnsjukvården är det angeläget att förhållandena i exempelvis psykiatri, kirurgi samt obstetrik och gynekologi blir belysta.

Mot bakgrund av den lätthet med vilken tyska barnläkare föll offer för opportunist och vinningslystnad inför nazismens locktoner svindlar tanken på vad som kunde ha hänt om dessa läkare haft tillgång till vårt nuvarande molekylärbiologiska kunnande.

Framgent måste läkarkåren öka sin vaksamhet då politiska regimer och terroraktioner hotar människovärdet. Kanske en organisation av typen Läkare utan gränser kan lära världens läkare hur de skall arbeta i tider av terror och krig. Frågorna har högsta angelägenhetsgrad. De bör därför bearbetas med det snaraste av den svenska läkarkåren och världsläkarorganisationerna.

Referenser

1. Adelsberger L. Auschwitz. Ein Tatsachenbericht. Das Vermächtnis der Opfer für uns Juden und alle Menschen. Berlin: Kettner Verlag, 1995.
2. Bleker J. Medicin im Dritten Reich. Jackertz N, ed. Köln: Deutscher Ärzteverlag 1989.
3. Seidler E. Kinderärzte 1933–1945 – entrechtet – geflohen – ermordet. Bonn: Bonnier Verlag, 2000.
4. Seidler E. Die Kinderheilkunde und der Staat. Monatschr Kinderheilk 1995; 143: 1184–91.
5. Schick B. Pediatrics in Vienna at the beginning of the century. In: Veeder B, ed. Pediatric Profiles. Mosby Co, 1957; 247–57.
6. Zetterström R. Mannen bakom Fanconis anemi. Världsmdborgare inom pediatriken. Läkartidningen 1996; 93: 1857–64.

Judiska barnläkares lidanden under nazismens terror

Efter nazismens makttillträde avskedades alla judar i offentlig läkartjänst inom 18 månader. De utsattes för yrkesförbud och deportationer och mördades slutligen om de inte lyckades fly. Drygt hälften av alla barnläkare betecknades som judar och många var mycket framstående professorer.

Den nazistiska politiken innebar en katastrof för den tyska barnsjukvården. De »ariska» läkarna tävlade om att följa den nazistiska ideologin vilket ytterligare förvärrade förhållandena. Först nu, mer än 50 år efter nazismens fall, har tysk pediatrik återhämtat vad den förlorade.

II Det är lätt att inse att de judiska läkarna mötte förfärande öden i alla länder som behärskades av nazismens hejdukar. Trots detta har dessa läkares personliga öden förblivit förhållandevis okända fram till i år, 55 år efter nazismens totala sammanbrott. I år har dock den tyske medicinhistorikern E Seidler publicerat en bok med titeln »Kinderärzte 1933–1945« i vilken han på ett fullständigt sätt redovisat vad som hände var och en av flertalet tysk-judiska barnläkare efter det att det tyska nationalsocialistiska partiet gripit makten i slutet av januari 1933 [1].

Dessutom belyser han de öden som drabbade en del av de judiska barnläkarna i Prag, Warszawa och Wien. Seidlers bok illustrerar hur snabbt nazisterna gick till verket då de skaffat sig möjlighet att genomföra sin perversa ideologi, och hur systematiskt de gick till väga då de bedrev sin »etniska rensning», och med vilken hänsynslöshet de uppnådde sina mål.

Inga tecken alls på samvetsförebråelser

De »ariska» läkarna som hjälpte nazisterna i deras vanvettiga aktioner visade inte minsta tecken på samvetsförebråelser då de stötte ut judiska läkare, som tidigare varit deras vänner, medarbetare, chefer eller lärare. Inte heller tvekade de då de medverkade till att grunden för de judiska kollegernas existens rycktes undan och till att deras familjer därefter förlorade möjligheterna till fortsatt mänsklig existens. Till slut återstod inte mer än de judiska familjernas liv, som också det fick gå förlorat utan någon märkbar reaktion från omgivningen. De siffror och och individuella öden, som

kommer att belysas i min översikt, är till stor del hämtade från Seidlers bok [1].

Många läkare av judisk börd

I Tyskland var läkaryrket populärt inom den judiska befolkningsgruppen under första delen av 1900-talet. I början av 1930-talet var således 16 procent av alla läkare av judisk börd enligt den definition som gavs i Nürnberglagarna även om de endast utgjorde 0,6 procent av landets befolkning. Inom barnläkarkåren utgjordes den andel som betecknades som judar omkring hälften av alla läkare. Judiska läkare, såsom A Jacobi, E Henschel, L Langstein, H Finkelstein, E Freudenberg och A Schlossmann, hade verksamt bidragit till att Tyskland i början av 1900-talet var världsledande inom pediatrik forskning [2].

Ett flertal nordiska barnläkare hade också helt eller delvis fått sin utbildning hos någon av dessa förgrundsgestalter. A Ylpöo, den finska pediatrikens nestor och pionjär inom neonatalmedicin, arbetade hos Langstein i Berlin under åren 1912–1920 och publicerade då flera epokgörande arbeten såsom det med titeln »Pathologisch-anatomische Studien bei Frühgeborenen» [3].

De judiska barnläkarnas öden

Efter det nazistiska makttillträdet 1933 förföljdes de judiska barnläkarna enligt samma mönster som alla andra judiska invånare. Diskrimineringen, som börjat i april 1933, förvärrades avsevärt efter det att Nürnberglagarna antagits den 15 september 1935 till »skydd av det tyska blodet och den tyska äran». Eftersom dessa lagar betonade att »rastillhörigheten» var av större betydelse än religio-

nen, förföljdes också de kristna som var av judisk börd eller var gifta med judar. I slutet av 1935 blev det förbjudet att anställa judiska läkare, 1938 förlorade samtliga judiska läkare sina anställningar och i april 1940 tvingades alla att bära den gula s k judestjärnan. I oktober 1940 påbörjades transporter till förintelse-lägren, en verksamhet som ökade i omfattning efter den så kallade Wannsee-konferensen i januari 1942.

I januari 1933 var 1 384 barnläkare verksamma i Tyskland [1], av vilka nazisterna betecknade 744 (54 procent av samtliga barnläkare) som judar. Av dessa var 238 kvinnor. Seidler har klarlagt ödet för 629 av samtliga judiska barnläkare (85 procent) och har också lämnat korta levnadsbeskrivningar av flertalet.

Många på flykt undan omänskliga lagar

Den omänskliga lagstiftningen mot judar fick många framstående judiska läkare att lämna Tyskland. Bland dessa kan nämnas H Finkelstein, som var professor i Berlin men blev avsatt 1935 och som flydde till Chile 1939. E Freudenberg, som var gift med en judinna, var professor i Marburg men räddades 1938 genom en kallelse till en professur i Basel. S Engel från Dortmund som 1936 anställdes vid Hospital for Sick Children Great Ormond Street i London, och Selma Meyer, den första tyska kvinnliga docenten i pediatrik, som 1939 lyckades fly till New York.

Största delen, dvs 464 (73,4 procent) av de övriga judiska barnläkarna lyckades också fly. De blev därefter mottagna i 31 andra länder; de flesta kom till stater i USA samt till Palestina. Två uppges ha kommit till Sverige, men det är okänt vad som hände dem här, eftersom Sverige inte tog emot en enda tysk barnläkare i slutet av 1930-talet enligt vad som rapporterats av Rabo [6].

Totalt deporterades 71 barnläkare, varav 22 kvinnor, till olika förintelse-läger av vilka 58 mördades och endast 13 överlevde. Många avled som en direkt följd av genomgångna vedermödor. Av dessa vet man att 27 inte fann någon annan lösning än att själva ta sitt liv.

Ylpöös mentor, Langstein, som avskedades i juni 1933, avled strax därefter och besparades därigenom ytterligare lidanden. Bland de kända barnläkare, som mördades i förintelse-lägret Treblinka, kan nämnas J Korczak. Efter utbildning vid bl a universitetskliniken i Berlin bosatte han sig i Warszawa, där han framför allt ägnade sig åt utvecklingsfysiologi och pedagogik. Han gav 1914 ut sitt huvudarbete »Hur man skall älska ett barn». Förutom detta arbete, som 1973 trycktes i en fjärde upplaga, kan bland hans ca 200 övriga bidrag nämnas boken

Janucz Korczak på den tunga vägen till förintelse-lägret i Treblinka allt medan han lugnar och tröstar sina skyddslingar. Skulptur på den judiska kyrkogården i Warszawa. Fotot erhållet av Hania Szajewska, pediatrik gastroenterolog vid universitetet i Warszawa.

»Aktning för barnet och dess rätt». Han har också skrivit en roman »Kung Hans den förste», vilken handlar om besvikelserna hos ett barn som var fött till kung och som önskade förbättra världen. Korczak var också en populär radioföreläsare. Trots att han erbjöds att få hjälp att fly från Warszawa valde han att stanna kvar i gott för att kunna hjälpa de där hopträngda polsk-judiska barnen. Tillsammans med 200 av sina skyddslingar sändes han i augusti 1942 till Treblinka där samtliga mördades med cyanvätegas. En vacker och innerlig skulptur av Korczak och hans skyddslingar har rests på den judiska kyrkogården i Warszawa.

Tysk ursäkt efter 50 år

Utremsningen av alla judiska barnläkare och anammandet av den nazistiska ideo-

login innebar en katastrof för den tyska pediatriken såsom skildrats i en tidigare artikel [4].

Först i oktober 1998, dvs mer än 50 år efter nazismens fall, påtog sig den tyska barnläkarföreningen skuldbördan för sina handlingar under nazisttiden. I protokollet från det aktuella styrelsesammanträdet anfördes bl a [5]:

»Under nazisttiden hade majoriteten av de tyska barnläkarna tolererat att judiska eller politiskt diskriminerade kollegor fått gå under för vilket föreningen ursäktar sig i efterhand.»

Svenska reaktioner uteblev

I efterhand är det beklämmande att den svenska barnläkarkåren inte reagerade mot det sätt på vilket de judiska tyska kollegerna förföljdes och på hur nazismen bröt ner grunden för den tyska barn-

Adolf Lichtenstein, den ende barnläkare som reserverade sig mot beslutet att avvisa en asylsökande judisk barnläkare. Professor i pediatrik vid Karolinska institutet och överläkare vid Kronprinsessan Lovisas barnsjukhus. Målningen, som utförts av Bo Beskow, hänger på Svenska Läkaresällskapet och är en gåva av Henrik Lichtenstein.

läkarverksamheten. Det ter sig nu otroligt att inte en enda svensk barnläkare skulle ha känt till att deras judiska kolleger utsattes för en vidrig behandling, och att man 1940 påbörjat ett omfattande eutanasi-program på universitetens barnkliniker.

I början av 1900-talet var förbindelserna mellan tysk och nordisk pediatrik mycket livliga. Många svenska barnläkare gjorde studieresor till Tyskland och deltog också i den tyska barnläkarförningens årsmöten ända fram till krigsutbrottet.

Det skulle vara av värde att veta hur pass mycket de då fyra svenska professorerna i pediatrik visste om förhållandena i Tyskland i slutet av 1930-talet. Många svenska barnläkare torde ha haft personliga vänner bland de tysk-judiska barnläkarna. Man undrar om de kan ha fått speciella upplysningar som de dock behöll för sig själva. I detta sammanhang kan nämnas att Ylpö, som under åtta år arbetat under den av nazisterna avsatta Langstein, 1943 promoverades till hederdoktor vid medicinska fakulteten i Königsberg [2]. Uppenbarligen täppte Ylpö till sina öron och slöt ögonen.

I februari 1938 fick Svenska barnläkarförningen en förfrågan huruvida man ansåg sig kunna tillstyrka att en judisk barnläkare bereddes fristad och arbete i Sverige. Samtliga föreningsledamöter anmodades att avge skriftliga vota så som redovisats av Rabo [6] och nyligen av Högberg [7]. Framställningen avstyrktes av 34 och tillstyrktes av 17. Den

enda reservationen mot avslaget avgavs av ordföranden A Lichtenstein. Det kan dock tilläggas att också I Jundell, pensionerad pediatrikprofessor i Stockholm i det tysta försökte hjälpa sina vänner. Helt nyligen har Högberg i en artikel i Läkartidningen redovisat den svenska läkarkårens ovillighet att hjälpa sina förföljda judiska kolleger. Han har också påpekat att många av dåtidens svenska läkare var medlemmar i olika samman slutningar som syftade till samarbete med den tyska nazismen, bland vilka flera innehade betydelsefulla förtroendeposter inom det svenska läkarförbundet.

Sammanfattning

Efter nazismens makt tillträde var alla judar i offentlig läkartjänst avskedade inom 18 månader. Därefter utsattes denna läkargrupp för yrkesförbud och deportationer. Slutligen mördades de som inte lyckades fly. Eftersom 54 procent av alla barnläkare betecknades som judar och många av de mest framstående professorerna ingick i denna grupp, innebär den nazistiska politiken en katastrof för den tyska barnsjukvården. Eftersom de »ariska« läkarna ofta tävlade om att följa den nazistiska ideologin förvärrades förhållandena ytterligare. Först nu, mer än 50 år efter nazismens fall, har tysk pediatrik återhämtat vad den förlorade.

De »ariska« läkarnas avsaknad av lojalitet med sina förföljda kolleger är förfärande. Det är tragiskt att den attityd, som var vanlig under nazistvåldet, ideligen upprepas vid s k etniska rensningar. Eftersom humanitet är grunden för all läkarverksamhet måste företrädarna göra allt för att förebygga dylika yttringar av ondska.

Rolf Zetterström

Referenser

1. Seidler E. Kinderärzte 1933–1945 – entrechtet – geflohen – ermordet. Bonn: Bonnier Verlag 2000.
2. Oehme J. Pioniere der Kinderheilkunde. Themen der Kinderheilkunde. Lübeck: Hansisches Verlagskontor 1993; 7.
3. Ylpö A. Patologisch-Anatomische Studien bei Frügeborenen. Z Kinderheilk 1919; 24: 213-93.
4. Zetterström R. Nazismens onda ideologi. Vanvettets destruktiva effekt på sjukvården och övriga samhällsfunktioner. Läkartidningen 2001; 98; 186-9.
5. Erklärung des Vorstandes der Deutschen Gesellschaft für Kinderheilkunde und Jugend-Medicin. Rostock: 1998.
6. Rabo E. De svenska pediatrika föreningarna 1900-1970. Svensk Medicinhistorisk Tidskrift 1999; 3: 197-212.
7. Högberg U. Förtroendevalda läkares medlemskap i föreningar associerade till Tredje Riket. Läkartidningen 2000; 97: 3306-8.

Boken 'Mannen bakom syndromet' har fått en efterföljare: 'Kvinnorna och männen bakom syndromen' med 70 artiklar som publicerats i Läkartidningen under 1990-1996. Den tar upp namn som Asperger, Bichat, Fanconi och Waldenström. Här finns också män 'bakom metoden', exempelvis Doppler och Röntgen.

Denna nya bok omfattar 248 sidor och är rikt illustrerad, även med färgbilder. Därtill finns en sammanställning (i förminskat utförande) av de uppskattade tidningsomslag som hör till serien. Priset är 190 kronor + porto (60 kronor).

Männen och kvinnorna bakom syndromen

Beställer härmed.....ex av boken

.....
namn

.....
adress

.....
postnummer

.....
postadress

Insändes till LÄKARTIDNINGEN
Box 5603
114 86 Stockholm

Faxnummer: 08-20 74 35